

КУЛЬТУРНА-ГІСТАРЫЧНАЯ АДМЕТНАСЦЬ АНАМАСТЫКОНУ НАВУКОВА-ПАПУЛЯРНАЙ ЛІТАРАТУРЫ ВОЛЬГІ ІПАТАВАЙ І АНДРЭЯ СУВОРАВА

Бацкалевіч Анастасія Віктараўна

Студэнтка 3 курса філалагічнага факультэта
УА "Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна"

Сучасныя беларускія аўтары Вольга Іпатава і Андрэй Сувораў плённа працуюць у рэчышчы навукова-папулярнай літаратуры. Іх творы “Паміж Масквой і Варшавай (некалькі гістарычных маршрутаў Беларусі)” і “Брэст. На перакрываванні дарог і эпох” прысвечаны гісторыі краіны: рэлігіі, культуры нашых продкаў, славытым суайчыннікам. Імя ўласнае – факт культуры, які ў многім вызначаецца духоўным вопытам народа, гістарычнымі ўмовамі фарміравання этнасу. У кантэксце навукова-папулярных твораў раскрываецца этымалагічная семантыка ўласных імёнаў розных разрадаў.

У цэнтры аўтарскага апаведу – вобразы нашых продкаў і сучаснікаў. Таму ядро анамастычнай прасторы навукова-папулярнай літаратуры займаюць *антрапонімы*. На славянскіх землях з X стагоддзя ўкаранялася хрысціянская мадэль успрымання імені як “духоўнай субстанцыі, што ўздзейнічае на носьбіта, фарміруючы асаблівы псіхафізіялагічны склад, як сакральнай сутнасці, здольнай падпарадкоўваць, накіроўваць і забяспечваць дапамогу вышэйшых сіл” [1, с. 104]. Хрысціянскае ўспрыманне імені адлюстравана на старонках навукова-папулярных твораў. Вольга Іпатава распавядае пра лёс слаўтай каралевы *Соф’і* Гальшанскай. У хрысціянстве імя *Сафіі* звязана з *мудрасцю*: “*Мудрасць лепшая за перлы, і ўсё, чаго жажадаеш, не дараўнаецца з ёю*” [2, с. 12]. Імя было сугучным унутранай сутнасці каралевы, якая, прайшоўшы цяжкія жыццёвыя выпрабаванні (палацавыя інтрыгі, зайздрасць прыбліжаных караля і нават абвінавачванні ў здрадзе), набыла *мудрасць* – уменне адстойваць свой гонар і чэснае імя, атрымала ўнутраную сілу, што дала магчымасць абараніць і выхаваць сыноў, якія сталі разумнымі і смелымі правіцелямі – прадстаўнікамі сусветна вядомай і шанаванай дынастыі Ягелонаў: “*Соф’я Гальшанская — будучая каралева Польшчы і вялікая княгіня, апошняя жонка караля Ягайлы і першая, якая нарадзіла яму дзяцей — трох сыноў, два з іх сталі каралямі. Каралева Соф’я ўпрыгожыла род Гальшанскіх*” [2, с. 10].

Некаторыя манархі і прадстаўнікі слаўтых шляхетных родаў увайшлі ў гісторыю пад прызваннямі-*мянушкамі*, што знайшло адлюстраванне ў анамастыконе навукова-папулярнай літаратуры. Напрыклад, прадстаўніца слаўтага роду Гальшанскіх мела мянушку, якая

характары завала знешнасць жанчыны: “*Старэйшая князёўна Гальшанская Васіліса празваная **Бялухай**, – мажняя і прыгожая дзяўчына*” [2, с. 10].

Сродкам увасаблення прасторава-часавых адносін у навукова-папулярных творах з’яўляюцца **тапонімы**. Несумненны інтарэс у чытача выклікаюць “схаваныя” ў **тапонімах** звесткі пра гісторыю паселішчаў: “*Быў пан, князь, **Ольшай** зваўся. У пушчы месца знайшоў, паляну такую красівую. Пачалі там будавацца. І пасяленне стала... Замак там, і ў Медніках, і ў Крэве. А паміж імі падземныя хады, чацверыком можна ездзіць. А ў **Альшанах** так і паміж замкам і да кляштара*” [2, с. 10]; “*Вось адна з легендаў пра **Князь-возера**... На востраве пасярод гэтага возера пабудоваў некалі замак князь Алелькавіч-Слуцкі. Быў ён люты, як звер. Загадаў пасадзіць у сутарэнні замка, што былі ніжэй узроўню возера і таму заўсёды вільготныя, свайго брата. І маладую дзяўчыну, што не адказала яму ўзаемнасцю. І шмат каго з навакольнага люду. І хаця папярэджаў князя мудры Падарожны, кажучы, што, калі ён пяройдзе мяжу злачынстваў, патоне замак, не паслухаўся яго князь. І аднойчы сапраўды цяжкім людзей і неба прыйшоў канец: загрымелі перуны і сталі біць у зямлю маланкі, і праваліўся замак глыбока-глыбока. Назаўтра паўсюдна расцілалася спакойнае, глыбокае озеро, і толькі рыбіны плавалі ў байніцах і вежах былога замка*” [2, с. 100]

Каларыт даўніны ствараюць **устарэлыя ўласныя назвы**, якія паводле іх суадносінаў з сучаснымі найменнямі падзяляюцца на **археонімы** і **гістарыёнімы**. Частка **ўстарэлых онімаў** цалкам адрозніваецца ад сучасных назваў сваім фона-марфалагічным складам. Гэта **ўласналексічныя археонімы**. Андрэй Сувораў праз кароткія ўстаўныя канструкцыі падае чытачу суадносныя з **археонімамі** сучасныя найменні: “*Цэнтральныя вуліцы горада Брэста ў першым дзесяцігоддзі ХХ стагоддзя былі ўжо забудаваны дыхтоўнымі каменнымі дамамі на некалькі кватэр і асабнякамі. Заможныя мяшчане жылі на **Пятроўскай** (цяперашняя вуліца **Карбышава**), **Дваранскай** (**Міцкевіча**), **Мядовай** (**К. Маркса**), **Беластоцкай** (**Савецкіх пагранічнікаў**), **Топалевай** (**17 верасня**), **Вазнясенскай** (**Камсамольская**), **Мільённай-Паліцэйскай** (**Савецкая**)” [3, с. 110].*

Некаторыя ўстарэлыя найменні, ужытыя ў кантэксце навукова-папулярнай літаратуры, адрозніваюцца ад сучасных назваў асаблівасцямі гучання і словаўтваральнымі афіксамі. Гэта **фанетычныя і фанетыка-словаўтваральныя археонімы: Менск, Берасце, Гародня, Вільня, Коўна** [3].

Гістарыёнімы з’яўляюцца найменнямі паняццяў, якія зніклі з жыцця соцыуму і з мовы. Напрыклад, у кантэксце твора А. Суварова, прысвечанага гісторыі Брэста, выкарыстоўваюцца назвы грамадскіх аб’яднанняў (**эргонімы**) Брэста-над-Бугам пачатку ХХ стагоддзя: “*Працоўная інтэлігенцыя*”, “*Паалей-Сіён*”, “*Блок чыгуначных саюзаў*”,

“Ісцінныя артадоксы”, “Дэмакратычны камітэт самакіравання”, “Рабочае адзінства”, “Каталіцкі выбарчы камітэт”, “Нацыянальнае аб’яднанне праваслаўных”, “Бунд”.

Важную ролю ў жыцці нашых продкаў і сучаснікаў адыгрывала і адыгрывае рэлігія. Таму ў тэкст навукова-папулярных твораў уводзяцца розныя разрады онімаў, якія звязаны з рэлігійным светапоглядам народаў, што насялялі Беларусь.

Так, сродкам адлюстравання значнасці хрысціянскай веры ў жыцці беларусаў з’яўляюцца шматлікія *эклезіёнімы* – назвы храмаў і манастыроў. Расказваючы пра мінулае і сучаснасць Брэста, Андрэй Сувораў ужывае шматлікія найменні культавых збудаванняў: і тых, што зніклі (*гістарыёнімы*), і тых, у якіх і зараз вядзецца набажэнства: *“Галоўныя будынкi старога горада, якія вызначалі яго нетрывіяльны твар, падчас будаўніцтва крэпасці зніклі зусім ці «растварыліся» ў новых аб’ектах. Касцёл манастыра спярша перабудавалі ў Фарны, затым у межах разгорнутай уладамі «праваславізацыі» яго зусім знеслі (у 1848 годзе). Былі знесены таксама ўніяцкія царквы Спаская, Святога Міхаіла і Святой Троіцы. Самы гучны гістарычны лёс сярод пабудоў старога Брэста ў Петрапаўлаўскай царквы. Уніяцкі храм пасля перабудовы ператварыўся ў Белы палац”* [3, с. 102].

Падчас раскрыцця культурна-гістарычнай інфармацыі *эклезіёнімаў* Вольга Іпатава шырока выкарыстоўвае імёны святых (*агіёнімы*), імёны славетных палітычных і рэлігійных дзеячаў (*антрапонімы*), назвы абразоў (*іконімы*): *“У колішнім прадмесці Пінска Каралін, якое цяпер даўно стала часткай горада, стаіць касцёл Карла Барамея, названы так у гонар архіепіскапа Міланскага”* [2, с. 105]; *“Былы бернардзінскі кляштар, пабудаваны ў 1786 годзе ператварыўся ў Варварынскую царкву. У гэтым даволі простым аднанефавым храме прыгожы галоўны фасад – у стылі барока. Ёсць на фасадзе нішы і паяскі, а таксама пілястры і карнізы, а ў самім храме захоўваецца старадаўні XVI стагоддзя, абраз «Божая маці Ерусалімская». Царква названа ў гонар вялікамучаніцы Варвары, мошчы якой пачалі пасля смерці тварыць цуды вылечвання цяжка хворых”* [2, с. 106].

Важная частка духоўнай культуры беларусаў-хрысціян – гісторыя цудадзейных абразоў, якія на працягу стагоддзяў былі сапраўднымі апекунамі вернікаў. У кантэксце навукова-папулярных твораў нярэдка ўжываюцца *іконімы*, якія суправаджаюцца культурна-гістарычнымі каментарамі: *“Адам Міцкевіч цяжка хварэў, і, прынесены да абраза Божай Маці Наваградскай, цудоўна выздаравеў. Пра гэты абраз, мабыць, пісаў ён ва ўступе да “Пана Тадэвуша”: “Паненка... што горад замкавы бароніш з верным ягоным людам!”* Адзін абраз Божай Маці, які тварыў цуды, захаваўся ў касцёле Праабражэння Гасподняга (як мы казалі, Фарнага, альбо, яшчэ больш дакладна, Вітаўтавай фары). Другі (яму,

хутчэй за ўсё, прысвечаны Хваласпеўнай свяцейшай Панне Марыі, “цудамі слыннай у абразе Наваградскім пад аховаю кс. Базыльяна ў вякуючай”) быў уніяцкай святыняй і вывезены, на некаторых меркаваннях, у 1915 годзе падчас адступлення расійскага войска ў глыб Расіі” [2, с. 212–214].

У свядомасці нашых продкаў складаным чынам перапляталіся хрысціянская вера і язычніцтва. Таму ў аповедзе пра гісторыю Беларусі шырока выкарыстоўваюцца імёны язычніцкіх бостваў. Так, насычаны *тэонімамі* – імёнамі багоў славянскага язычніцкага пантэону – старонкі кнігі Вольгі Іпатавай. Акрэсліваючы адметнасць бачання нашымі продкамі свету – жывога, адухоўленага, запоўненага багамі і духамі, аўтарка прыгадвае імёны язычніцкіх бостваў: *“Паганскія багі, якім так утульна жылося ў нізінах і балотах, а таксама ў чалавечых сэрцах, доўга жылі поруч з хрысціянскімі святымі і новымі абрадамі. Але цяпер яны засталіся толькі ў прозвішчах і песнях: і прыгожая багіня вясны **Ляля**, і бог маразоў **Зюзя**, і падземныя **Гарцукі** – гномы з іх вогненным уладаром **Жыжалем**, і валадар палёў **Жыцень**, і таямнічая **Мокаш**, і багіня смерці – **Мара**. Яны жылі тут нават раней за **Перуна**, **Вялеса**, **Дажбога** – але адыходзілі разам, неахвотна, таму што паганства трымалася тут доўга і ўпарта”* [3, с.212–214].

Ітак, навукова-папулярная літаратура Вольгі Іпатавай і Андрэя Суворова вызначаецца стылістычна матываваным ужываннем анамастычных адзінак, якія перадаюць адметнасць матэрыяльнай і духоўнай культуры Беларусі

Спіс цытаванай літаратуры

1. Ратникова, И. Э. Имя собственное в разных типах сознания / И. Э. Ратникова // Русский язык и литература. – 2001. – № 1. – С. 103–112.
2. Іпатава, В. Паміж Масквой і Варшавай (некалькі гістарычных маршрутаў Беларусі) / В. Іпатава. – Мінск : Полымя, Бялун. – 1996. – 111 с.
3. Суворов, А. Брест. На перекрестке дорог и эпох: 1019–2009 / А. М. Суворов. – Брест : Полиграфика, 2009. – 240 с.